

Агентивні назви у Словнику Технічної Термінології І. Шелудька, Т. Садовського

Liudmila Sydorenko
Cherkasy State Technological University, Ukraine

Abstract The article is dedicated to the agent nominals from the beginning of the 20th century as recorded in *The Dictionary of Technical Terminology* published in 1928 by I. Sheludko and T. Sadovsky, one of the most important Ukrainian terminological dictionaries of technical sciences. The research presented in the current article enables to determine the development of agent nominals and trace their dynamics from a historical perspective thus facilitating the understanding about the normative derivation of modern agent names.

Keywords Ukrainian language. Agent names. Suffix. Ukrainian terminological lexicography. Derivation models.

The present article was previously published in: Сидоренко, Л.М. (2020). "Агентивні назви у «Словнику Технічної Термінології» І. Шелудька, Т. Садовського". Зубков, М. (ред), *Проблеми української термінології*. Зб. наук. пр. XVI Міжн. наук. конф. СловоСвіт 2020 «Проблеми української термінології» (м. Львів, 1-3 жовтня 2020 р.). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 131-3 (ТК СНТТ: Збірник 2020 / Сидоренко Л. (lp.edu.ua)).

Peer review

Submitted 2022-12-01
Accepted 2022-12-19
Published 2023-01-27

Open access

© 2022 Sydorenko | © 4.0

Citation Sydorenko, L. (2022). "Агентивні назви у Словнику Технічної Термінології І. Шелудька, Т. Садовського". *Balcania et Slavia*, 2(2), 171-176.

DOI 10.30687/BES/2785-3187/2022/02/005

171

Активне опрацювання української наукової термінології розпочалося після проголошення Української Народної Республіки (1917 р.) і скасування заборон щодо розвитку й дослідження української мови. Цього часу набуває розмаху зацікавлення українською термінологією і, як наслідок, було створено низку міжгалузевих термінологічних словників (проектів). Одним із вагомих лексикографічних набутоків є «Словник технічної термінології» І. Шелудька та Т. Садовського.

Мета дослідження: проаналізувати агентивні назви початку ХХ ст., зафіксовані у «Словнику технічної термінології» І. Шелудька та Т. Садовського.

Щоб зреалізувати поставлену мету, дібрано агентиви з аналізованого словника, визначено продуктивні словотвірні моделі та продуктивні суфікси на позначення агентивних назв.

В українському мовознавстві проблеми, пов'язані з національною лексикографією, досліджували Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, Л.О. Симоненко, Л.Г. Боярова, З.Й. Куньч. Науковці звертають увагу у своїх розвідках на методологію, прийоми створення, принципи організування, класифікацію, подання лексем у термінологічних словниках.

Серед низки термінологічних словників, створених упродовж 20-30 рр. ХХ ст. (так зване «золоте десятиліття»), чільне місце посідає «Словник технічної термінології» І. Шелудька й Т. Садовського, що став результатом плідної праці науковців технічного відділу Інституту української мови, який упорядковував і розбудовував українську технічну термінологію. Словник демонструє різноманітний матеріал лексики з електротехніки, будівництва, шляхової справи – «з тих ділянок техніки, що мають більше поширення та застосування в промисловості країни» [3, с. 12], і менше розроблено – «морську техніку, військову та вужчі фахи технічної термінології» [там само].

Одним із завдань, яке прагнули розв'язати науковці, працюючи над укладанням загальнотехнічного словника, була зоднаквлення термінології, усунення термінологічної невпорядкованості.

П. Гриценко та В. Бріцин у передмові до репринтного видання 2019 р. назвали розглядуваний словник цінним джерелом формування української наукової мови та історико-культурної інформації [2, с. XIX].

Укладачі словника в Передньому слові зауважили, що, збираючи термінолексеми, «перевагу давалося завжди термінам народним» [4, с. 8], «за найголовніше завдання правив той момент, щоб якнайменше давати барбаризмів» [4, с. 10].

Але водночас у російській частині словника подано низку термінів-інтернаціоналізмів, а в українській частині спочатку подано український відповідник, а потім інтернаціональний варіант,

наприклад: *рос. мембрана – тремтівка, мембрана; рос. коллектор – збірник, колектор; рос. меридиан – південник, меридіан.*

Укладачі також дбали про те, щоб термін “був зручний і морфологічно придатний до легкого створення від нього похідної та зложеної термінології” [4, с. 11].

Зауважмо, що нині актуальним є питання творення агентивних назв, оскільки тепер доволі потужно відбувається заміна скалькованих агентивів питомими лексемами, “...в об’єктивній діяльності наявні різномірні заняття, професії, які постійно викликала до життя виробнича діяльність людей, що і привело до утворення цілого ряду слів” [3, с. 26]. У цій статті, характеризуючи лексичні одиниці, ми не будемо відокремлювати агентивні назви від фахових, оскільки “між ними не завжди наявне чітке розмежування” [3, с. 26]. Аналізований словник допоможе простежити наскільки сучасні моделі творення агентивних назв перегукуються з українським термінотворенням початку ХХ ст.

У науково-технічній термінології існує низка іменникових суфіксів на позначення агентивів. К. Городенська наголошує, що семантичну функцію діяча реалізують суфікси *ник-/льник-, -ач/-яч, -іст/-ист, -ор/-тор, -ець, -тель, -ар/-яр, -чик/-щик*, що зумовлено різноманітністю предикатно-аргументних структур, на базі яких формують іменники зі значенням агентивності [1, с. 7]. Саме характер семантичних функцій цих компонентів до певної міри впливає на вибір суфікса – формального представника аргумента – діяча [1 с. 8].

Окреслимо основні тенденції творення агентивних назв у “Словнику технічної термінології”, на які варто звернути увагу сучасному термінознавці.

1. Суфікс *-ник* (і його варіанти) на позначення агентивних назв є найпоширеніші, наприклад: *батерійник, лварник, водопровідник, гутник, бригадник, гірник, верстівник, рештунник, слоїчник, цеберник, прогоничник, позолотник, накатник*. Його приєднано як до дієслівних основ (*V + ник*), наприклад: *укрива -льник, клепа -льник, вантаж -ник, витяж -ник, ліп -ник, саджа -льник, крути -льник, заготів -ник, глади -льник*, так і до іменникових (*N + ник*): *асфальт -ник, апарат -ник, дзвон -ник, комор -ник, килим -ник, ліхтар -ник, черевич -ник*. Проаналізувавши лексеми щодо семантичних зв’язків між вихідними основами та похідними, можемо визначити такі тенденції: твірна основа в дериватах *V + -ник* указує на діяльність, а твірна основа в дериватах *N + -ник* указує на продукт діяльності, місце діяльності, об’єкт діяльності, результат діяльності.

Аналізуючи агентивні назви, подані у словнику, виявлено низку лексем на позначення діяча з формантом *-ач / -яч*, який приєднано до дієслівної основи недоконаного виду, наприклад: *склад -ач, виклад -ач, випалюв -ач, обпалюв -ач, мот -ач, налив -ач, ви-*

кид -ач, догляд -ач, коп -ач, тарув -ач. Агентиви утворено за моделлю: П (дія) + А (діяч). О. Безпояско зауважує, що іменники на -ач, співвідносячись із вихідними префіксальними основами дієслів, які містять відтінок результативної дії, виявляють нахил до конкретизації, деталізації змісту, тобто називають окремі ланки виробничого процесу.

2. Результати наших досліджень свідчать, що в аналізованому словнику подано групу термінолексики зі значенням діяча, утворених за допомогою запозиченого суфікса -ар / -яр, наприклад: *гальон -ар, багет -яр, блок -ар, блях -ар, лют -ар, бров -ар, пивов -ар, дерт -яр, ворон -яр, повст -яр, гоблек -ар, глин -яр, гачк -ар, мебл -яр, казан -яр, кошик -ар, стьоожк -ар*. Названі деривати корелюють зі складниками семантичної структури “предикат + суб’єкт”.

3. Серед досліджених лексем із семантичною функцією діяча вирізняємо утвори з малопродуктивними суфіксами -ій: (рос. *бахромщик*) *тороч -ій*, (рос. *возчик*) *воз -ій*, (рос. *носильщик*) *нос -ій*, (рос. *плетельщик*) *плет -ій*, (рос. *маркировщик*) *знач -ій*, (рос. *меритель*) *мірч -ій*; -ець: (рос. *ловитель*) *лов -ець*, (рос. *ныряльщик*) *нор -ець*.

4. Спостережено, що семантичну функцію діяча зреалізовують запозичені суфікси -іст, -тор, -ер (автомобі́л -іст, машин -іст, контро́л -ер, монта́ж -ер, авіа -тор, інстру́к -тор, кондук -тор). Агентиви утворено за моделлю “предикат + суб’єкт”.

5. Зауважмо, що на позначення підмайстра (учня) у Словнику зафіксовано лексеми з суфіксом -чук, який приєднано до основи агентива, наприклад: *крав -чук, шев -чук, бондар -чук, пекар -чук, лимар -чук*. Можливо сучасним термінологам варто звернути увагу на цей досвід для утворення назв осіб, які навчаються чи стажуються.

Отже, вважаємо, що зазначений словник є цінним джерелом пізнання процесів становлення української технічної термінології початку ХХ ст. Ураховуючи основні тенденції творення агентивних назв (типові моделі та продуктивні суфікси), ми можемо впорядкувати сучасні назви діячів, узявши за основу інтелектуальне надбання науковців “золотого десятиліття”, які першорядно прагнули “українськості” в термінології.

Бібліографія

- Безпояско, О.К.; Городенська, К.Г. (1987). *Морфеміка української мови*. Київ: Наук. Думка.
- Гриценко, П.; Бріцин, В. (2019). “Цінне джерело формування української наукової мови”. Шелудько, Садовський, III-XX.
- Ковалик, І. (1958). *Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами*. Ч.І. Львів: Вид-во Львівського ун-ту.
- Шелудько, І.; Садовський, Т. (ред.) (2019). *Словник технічної термінології (загальний)*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго (Репринт із видання 1928 р.).

